

Веснік

Брэсцкага ўніверсітэта

Рэдакцыйная калегія

галоўны рэдактар

А. М. Сендзер

намеснік галоўнага рэдактара

С. М. Севярын

адказны рэдактар

У. А. Сенькавец

Я. Я. Аршанскі (Беларусь)
Л. В. Байбародава (Расія)
Н. У. Броўка (Беларусь)
А. П. Бялінская (Расія)
І. Я. Валітава (Беларусь)
І. В. Волжанцава (Украіна)
У. В. Гніламёдаў (Беларусь)
В. І. Іўчанкаў (Беларусь)
Т. А. Кавальчук (Беларусь)
А. А. Лукашанец (Беларусь)
Л. Г. Лысюк (Беларусь)
К. Маркевіч (Польшча)
Л. У. Марышчук (Беларусь)
З. П. Мельнікава (Беларусь)
І. Г. Мінералава (Расія)
А. І. Мядзведзкая (Беларусь)
М. П. Осіпава (Беларусь)
Г. У. Пальчык (Беларусь)
А. С. Папова (Беларусь)
П. А. Петракоў (Расія)
В. І. Сянкевіч (Беларусь)
І. А. Фурманаў (Беларусь)
В. В. Чарвінская (Украіна)
М. М. Чэпіль (Украіна)
І. А. Швед (Беларусь)
І. Ф. Штэйнер (Беларусь)
У. А. Янчук (Беларусь)

Пасведчанне аб рэгістрацыі
ў Міністэрстве інфармацыі
Рэспублікі Беларусь
№ 1337 ад 28 красавіка 2010 г.

Адрас рэдакцыі:
224016, г. Брэст,
бульвар Касманаўтаў, 21
тэл.: +375-(162)-21-72-07
e-mail: vesnik@brsu.brest.by

Часопіс «Веснік Брэсцкага
ўніверсітэта» выдаецца
з снежня 1997 года

Серыя 3

ФІЛАЛОГІЯ

ПЕДАГОГІКА

ПСІХАЛОГІЯ

НА ВУКОВА-ТЭА РЭТЫЧНЫ ЧАСОПІС

Выходзіць два разы ў год

Заснавальнік – Установа адукацыі
«Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна»

№ 1 / 2021

У адпаведнасці з Дадаткам да загада
Вышэйшай атэстацыйнай камісіі Рэспублікі Беларусь
ад 01.04.2014 № 94 у рэдакцыі загада Вышэйшай атэстацыйнай
камісіі Рэспублікі Беларусь ад 16.02.2021 № 36 (са змяненнямі,
унесенымі загадамі ВАК ад 16.03.2021 № 65,
09.04.2021 № 105, 28.04.2021 № 121)
часопіс «Веснік Брэсцкага ўніверсітэта.

Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія» ўключаны
ў Пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь
для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў
па філалагічных, педагогічных і псіхалагічных навуках

ЗМЕСТ

ФІЛАЛОГІЯ

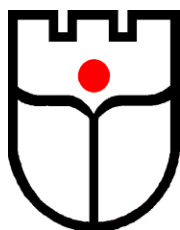
Писарук Г. В., Філософ В. Н. Сравнения в рассказе Д. Рубиной «Все тот же сон...».....	5
Максімовіч В. А. Эстэтыка-аксіялагічныя асновы літаратурнага канона Максіма Багдановіча.....	12
Бут-Гусаім С. Ф. Анамастыкон зборніка А. К. Сержпутоўскага «Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў».....	22
Воран І. А. Асаблівасці беларускага акрасанета ў сучаснай паэзіі.....	33
Смаль В. Н. Автобиографический дискурс в художественном пространстве литературного произведения.....	39
Садко Л. М. Рэпертуарныя мадэлі Г. Гейнэ і Ф. Шылера ў перакладах М. Багдановіча.....	46
Буднік В. А. Канцэптуальнасць, героі і нараталагічныя асаблівасці рамана «Чакай у далёкіх грывах» І. Пташнікава.....	51
Андрэева А. У. Гіпера-гіпанімічныя адносіны ў турыстычнай тэрмінасістэме сучаснай беларускай мовы.....	57
Сидорович З. З. Современная женская проза: к постановке проблемы.....	66
Прыступа Н. Н. Структурные особенности языковой формы кредитной лексики в старорусском языке.....	73
Сидоревич-Стахнова О. В. Прагматический потенциал испанской грубой лексики в ситуациях бесконфликтного общения.....	79
Караткевіч В. І. Монстр як увасабленне «інакшасці» (на прыкладзе твораў беларускай драматургіі канца XX ст.).....	85

ПЕДАГОГІКА

Будько Т. С. Развитие представлений о множестве у детей старшего дошкольного возраста.....	91
Казаручик Г. Н. Формирование основ коммуникативной культуры у детей старшего дошкольного возраста в процессе художественно-творческой деятельности.....	99
Ковалевич М. С. Личностно-профессиональное развитие будущего специалиста в области образования: методология исследования.....	109
Миллюнец А. Ч. Организационно-деятельностная модель формирования логистической компетенции библиотекаря-комплектатора.....	119
Сендер А. Н., Соколова Т. В. Идеологическая и воспитательная работа с обучающимися Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина в Год народного единства.....	126
Ярмох Э., Ковальчук Т. А. Педагогические аспекты безопасности образовательного процесса.....	139
Нестерчук Г. В., Дмитрачкова Л. Я. Личность педагога как фактор формирования развивающей образовательной среды (55-летию научной деятельности В. Ф. Сатиновой посвящается).....	147
Васюковіч Л. Я. Вучэбны тэкст школьнага падручніка па беларускай мове як універсальны тып тэксту.....	152
Хуторова М. Н. Методика управляемого самообучения информатике курсантов учреждений образования Министерства внутренних дел.....	161
Александрович Т. В. Развитие вербальной креативности у детей дошкольного возраста на основе «Грамматики фантазии. Введение в искусство придумывания историй» Дж. Родари.....	168

ПСІХАЛОГІЯ

Медведская Е. И., Певзнер М. Н., Петряков П. А. Телевидение и Интернет: восприятие и понимание молодыми людьми новостей из разных типов СМИ.....	177
Былинская Н. В., Ковпанько М. А. Психологические особенности профессиональной адаптации военнослужащих.....	185
Лупекина Е. А., Бондаренко М. С. Социальные и личностные особенности женщин в ситуации репродуктивного выбора.....	193
Черепанова И. В., Куликова В. В. Стратегии конфликтного поведения в супружеских и детско-родительских отношениях в семьях военнослужащих.....	202
Москалюк В. Ю. Взаимосвязь сплоченности студенческой группы и мотивации обучения.....	211
Яценко Т. Е. Виктимность современных подростков в различных системах отношений в условиях применения вариативных форм виктимизирующих воздействий.....	220

Vesnik

of Brest University

Editorial Board

Editor-in-chief
A. M. Sender

Deputy Editor-in-chief
S. M. Sevyaryn

Managing editor
U. A. Senkavec

Ya. Ya. Arshanski (Belarus)
L. V. Bajbarodava (Russia)
N. U. Brouka (Belarus)
A. P. Bialinskaja (Russia)
I. Ya. Valitava (Belarus)
I. V. Volzhancava (Ukraine)
U. V. Hnilamiodau (Belarus)
V. I. Iuchankau (Belarus)
T. A. Kavalchuk (Belarus)
A. A. Lukashaniec (Belarus)
L. H. Lysyuk (Belarus)
K. Markievich (Poland)
L. U. Maryshchuk (Belarus)
Z. P. Melnikava (Belarus)
I. H. Mineralava (Russia)
A. B. Miadzveckaja (Belarus)
M. P. Osipava (Belarus)
H. U. Palchyk (Belarus)
A. S. Papova (Belarus)
P. A. Petrakou (Belarus)
V. I. Siankevich (Belarus)
I. A. Furmanau (Belarus)
V. V. Chavinskaja (Ukraine)
M. M. Chepil (Ukraine)
I. A. Shved (Belarus)
I. F. Steiner (Belarus)
U. A. Yanchuk (Belarus)

Registration Certificate
by Ministry of Information
of the Republic of Belarus
nr 1337 from April 28, 2010

Editorial Office:
224016, Brest,
21, Kosmonavtov Boulevard
tel.: +375-(162)-21-72-07
e-mail: vesnik@brsu.brest.by
Published since December 1997

Series 3

PHILOLOGY

PEDAGOGICS

PSYCHOLOGY

SCIENTIFIC-THEORETICAL JOURNAL

Issued twice a year

Founder – Educational Establishment
«Brest State A. S. Pushkin University»

№ 1 / 2021

According to the Supplement to the order of Supreme Certification Commission of the Republic of Belarus from April 01, 2014 nr 94 as revised by the order of Supreme Certification Commission of the Republic of Belarus from February 16, 2021 nr 36 (with the amendments made by the orders of Supreme Certification Commission from March 16, 2021 nr 65, April 09, 2021 nr 105, April 28, 2021 nr 121) the journal «Vesnik of Brest University. Series 3. Philology. Pedagogics. Psychology» was included to the List of scientific editions of the Republic of Belarus for publication of the results of scientific research in philological, pedagogical and psychological sciences

CONTENTS

PHILOLOGY

Galina Pisaruk, Vera Philosoph. Comparison in the Story by D. Rubina «It's the Same Dream...»	5
Valery Maksimovich. Aesthetic and Axiological Foundations of the Literary Canon of Maksim Bahdanovich	12
Svyatlana But-Gusaim. Onomasticon of the Collection of Stories by A. K. Serzhputovsky «Tales and stories by Belarusian Poleshuks»	22
Iryna Voran. The Features of the Belarusian Akrosnet in Modern Poetry	33
Viachaslau Smal. Autobiographical Discourse in the Artistic Space of a Literary Work	39
Liudmila Sadko. Repertoire Models by H. Heine and F. Schiller in the Translation Works by M. Bahdanovich	46
Olga Budnik. Conceptuality, Characters and Narratological Features of the Novel «Wait in Distant Hryni» by I. Ptashnikau	51
Alesia Andreeva. Hypero-Hyponymic Relations in the Tourist Terminosystem of the Modern Belarusian Language	57
Zoya Sidorovich. Modern Women's Prose: to the Formulation of the Issue	66
Nina Prystupa. Structural Peculiarities of the Language Form of the Russian Credit Term System in the XIV – mid XVII Centuries	73
Olga Sidorevich-Stakhnova. Pragmatic Potential of Spanish Rude Lexic in Situations of Non-Conflict Communication	79
Viachaslau Karatkevich. Monster as an Embodiment of «Otherness» (as an Example of Belarusian Drama of the End of the 20th Century)	85

PEDAGOGICS

Tatsiana Budzko. Developing Concepts about the Set in Older Preschool Children	91
Galina Kazaruchik. Formation of the Basics of Communicative Culture in Children Senior Preschool Age in the Process Artistic and Creative Activity	99
Maria Kovalevich. Personal and Professional Development of the Future Education Specialist: Research Methodology	109
Antonina Miliunets. The Model of Formation of Logistic Competence of a Library Specialist	119
Anna Sender, Tatiana Sokolova. Ideological and Educational Work with Students of Brest State A. S. Pushkin University During the Year of National Unity	126
Edward Jarmoch, Tatiana Kovalchuk. Pedagogical Aspects of Security the Educational Process	139
Galina Nesterchuk, Liudmila Dmitrakhkova. The Teacher's Personality as a Factor of the Creation of the Developing Educational Environment (Dedicated to V. F. Satinova's 55th Anniversary of Scientific Activity)	147
Liudmila Vasyukovich. Text of a School Textbook on the Belarusian Language as a Universal Type of Text	152
Marina Khutorova. Methodology of Guided Self-Learning in Informatics of Coursers of Educational Institutions of the Ministry of the Internal Affairs	161
Tatiana Aleksandrovich. Development of Verbal Creativity in Preschool Children on the Basis of «Grammar of Fantasy: an Introduction in the Art of Making up Stories» by J. Rodari	168

PSYCHOLOGY

Yelena Medvedskaya, Mikhail Pevzner, Pavel Petryakov. The Television and the Internet: Perception and Understanding of the News from Different Media by Young People	177
Natalia Bylinskaya, Marina Kovpanyko. Psychological Features of Professional Adaptation of Military Servants	185
Yelena Lupekina, Marina Bondarenko. Social and Personal Characteristics of Women in the Situation Reproductive Choice	193
Irina Cherepanova, Viktoria Kulikova. The Strategies of Conflict Behaviour in Marital and Child-Parental Relationships in Families of a Military Personell	202
Viktoria Moskaliuk. The Relationship Between Student Group Cohesion and Learning Motivation	211
Tatiana Yatsenko. Victimity of Modern Adolescents in Different Relationship Systems under the Conditions of Application of Variative Forms of Victimizing Impacts	220

Святлана Феадосьеўна Бут-Гусаім

канд. філал. навук, дац. дац. каф. беларускай філалогіі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна

Svyatlana But-Gusaim

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Belarusian Philology Department
of the Brest State A. S. Pushkin University

e-mail: svfbg@tut.by

**АНАМАСТЫКОН ЗБОРНИКА А. К. СЕРЖПУТОЎСКАГА
«КАЗКІ І АПАВЯДАННІ БЕЛАРУСАЎ-ПАЛЕШУКОЎ»**

У артыкуле разгледжана нацыянальна-культурная адметнасць фальклорных паэтонімаў зборніка А. К. Сержпудоўскага, якія не толькі паведамляюць інфармацыю аб дэнаце, вызначаюць прасторавыя і часавыя каардынаты, але і эксплікуюць звесткі аб ментальнасці беларусаў-палешукоў. Устаноўлены комплекс кодаў культуры, рэалізацыі якіх служаць онімы. Прыведзена тэматычная класіфікацыя паэтонімаў. Антрапонімы (уласныя асабовыя імёны, прозвішчы, мянушкі) разгледжаны як значымыя інфарматыўныя адзінкі, у семантычную структуру якіх уключаюцца прагматычны складнік, стылістычныя, эмацыйныя, ацэначныя, экспрэсіўныя, сацыяльныя адценні значэння, асацыяцыі і іншая інфармацыя экстралінгвістычнага характару, што праяўляецца на ўзроўні антрапанімічнай канатацыі. Разгледжана рэпрэзентацыя тапонімамі і геартонімамі народных казак культурнай і міфалагічнай частак прасторы і часу. Выяўлены тэрытарыяльныя рысы антрапонімаў і тапонімаў. Вызначаны асноўныя заканамернасці ўжывання імёнаў уласных у жанры казкі.

Ключавыя словы: онім, паэтонім, анамастычная прастора, антрапонім, асабовае імя, прозвішча, мянушка, тапонім.

**Onomasticon of the Collection of Stories by A. K. Serzhputovsky
«Tales and stories by Belarusian Poleshuks»**

The article considers national and cultural specific character of folklore poetic names in the collection of stories by A. K. Serzhputovsky, which give the information about the denotate, define the space and time location, and explicit the information about mentality of Belarusian poleshuks. A set of culture codes, which are implemented by onims is singled out. Anthroponyms (personal proper names, surnames, nicknames) are analyzed as meaningful informative units, the semantic structure of which includes the pragmatic component, as well as stylistic, emotional, evaluative, expressive, social shades of meaning, associations and other types of information of extralinguistic character. The author of the article also views the way placenames and geortonyms represent the cultural and mythological components of time and space in folk tales.

Key words: onim, poetonym (poetic name), onomastic space, anthroponym, personal name, surname, nickname, placename.

Уводзіны

Значнай з'явай у гісторыі беларускай фалькларыстыкі, этнаграфіі і мовазнаўства стала выданне ў 1911 г. зборніка «Сказкі і рассказы белорусов-палешуков» А. К. Сержпудоўскага. Каштоўнасць зборніка ў тым, што творы былі запісаны ў аддаленых глухіх кутках Беларускага Палесся ў 1870–1907 гг. ад таленавітых народных казачнікаў і сведчылі аб высокай культуры беларусаў-палешукоў. Запісы Сержпудоўскага раскрываюць шырокую карціну жыцця сялян Беларускага Палесся – паўднёвай часткі Слуцкага і паўночнай часткі Мазырскага павятаў Мінскай губерні. Аўтары чарадзей-

ных, сацыяльна-бытавых казак, небыліц і легенд – таленавітыя народныя казачнікі – выявілі светапогляд, жыццёвую мудрасць і этычныя ўяўленні беларускага селяніна.

Акрамя таго, у зборніку вучоны імкнуўся да драбніц захаваць усе адценні і нюансы беларускай народнай гаворкі: саканне і аканне, ненаціскае *i* і *э*, дыялектызмы і інш.

Імёны ўласныя, што функцыянуюць у казках, складаюць анамастычную прастору мастацкага тэксту як адметнага мікрасвету, у якім адлюстроўваецца, інтэрпрэтуецца і ацэньваецца рэчаіснасць. **Анамастычная прастора казкі** – гэта сукупнасць усіх казачных імёнаў уласных, якія канструююць

спецыфічную анамастычную парадыгму, што акумулюе культурна-гістарычную, міфалагічную, этнакультурную і іншую інфармацыю.

Іменаслоў народных казак стаў аб'ектам даследавання сучасных анаматолагаў. Так, у дысертацыі В. Г. Гарбачовай быў разгледжаны змест анамастычнай прасторы рускіх народных і аўтарскіх казак. Складнікі казачнага паэтанімікону былі раскласіфікаваны з пункту гледжання дэнататыўнага зместу. Прааналізаваны структурна-словаўтваральныя асаблівасці казачных імёнаў уласных. Казачны анамастыкон быў апісаны ў культурна-гістарычным і функцыянальна-семантычным аспектах [1]. Для абазначэння імён уласных, якія функцыянуюць у фальклоры, у адрозненне ад імён уласных у мастацкай літаратуры, часам выкарыстоўваюць тэрміны *міфонім* і *фалькларонім* [1, с. 24]. Па прычыне спецыфічнасці фальклорнага твора прапануецца нават вылучыць фальклорную анамастыку ў асобны накірунак. Між іншым, фальклорныя онімы мэтазгодна разглядаць у рэчышчы агульнай паэтычнай анамастыкі, таму што імёны ўласныя ў мастацкім творы і фальклоры выконваюць аднолькавыя эстэтычныя функцыі. Таму варта прытрымлівацца агульнага тэрміна *паэтонім* для абазначэння ўласнага імені, што функцыянуе ў літаратурным творы і ў фальклорным тэксце. Для больш дакладнага акрэслівання сферы ўжывання паэтоніма мэтазгодна карыстацца тэрмінам *фальклорны паэтонім* [1, с. 24]. А. Ф. Рогалеў у грунтоўных дапаможніках «Ономастика художественных произведений» [2] і «Имя и образ: художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках» [3] вызначыў віды фальклорных паэтонімаў паводле ступені семантычнай актыўнасці – *гаваркія (празрыстыя) імёны і імёны з падтэкстам (імёны-алюзіі)*. Кожны з прыведзеных тыпаў быў праілюстраваны прыкладамі з беларускіх і рускіх народных казак. Вучоным была ахарактарызавана культурна-міфалагічная функцыя фалькларонімаў. Даследчык на шматлікіх прыкладах даказаў: казачныя імёны ўласныя ў большай ступені, чым літаратурныя онімы, дэтэрмінаваны архаічнай культурай, таму што непасрэдна звязаны з генетычнай памяццю народа і з прадстаўленымі ў казках архетыпамі. Узаемасу-

вязь онімаўжывання і жанру аўтарскай казкі была даследавана Т. У. Дзякавай у дысертацыі «Жанраўтваральныя ўласцівасці паэтонімаў (на матэрыяле англійскай і рускай аўтарскай казкі)» [4]. Анаматолаг разгледзела ядзерна-перыферычныя адносіны ў анімчнай прасторы аўтарскай казкі, ахарактарызавала поліфункцыянальнасць паэтонімаў у прасторы аўтарскай казкі, у тым ліку інтэртэкстуальных імён, прыўнесеныя у аўтарскую казку з народнай [4]. Нацыянальна-культурная інфармацыя антрапанімаў беларускай народнай казкі была прааналізавана Л. І. Хрышчановіч [5]. Анамастыкон народных казак, сабраных А. К. Сержпутоўскім, пакуль не разглядаўся ў лінгвакультуралагічным аспекце.

Іменаслоў зборніка «Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў» характарызуецца выразным нацыянальным і рэгіянальным каларытам. Актуалізацыя антрапацэнтрычнай парадыгмы ў мовазнаўстве спрыяла таму, што ўласныя імёны сталі актыўна вывучацца як крыніца інфармацыі аб нацыянальнай і рэгіянальнай культуры. Онімы з'яўляюцца неад'емнай часткай мовы і культуры этнасу. Узнікшыя ў далёкім мінулым, яны захоўваюць у сабе каштоўную інфармацыю як лінгвістычнага, так і культурнага плана, утрымліваюць у сабе сістэму поглядаў і ацэнак соцыуму. Аналіз ужывальных этнасам у пэўныя гістарычныя перыяды і ў пэўным рэгіёне імён можа ажыццяўляцца па матэрыялах анамастыкону фальклорных твораў.

Мэта прадстаўленай працы – выяўленне нацыянальна-культурнай спецыфікі анамастычнай прасторы казак зборніка А. К. Сержпутоўскага з улікам гістарычных традыцый нацыянальнага і рэгіянальнага іменаслову. Дасягненне пастаўленай мэты прадугледжвае вырашэнне наступных задач: сабраць і сістэматызаваць нацыянальна маркіраваны анамастычны матэрыял народных казак; вызначыць культурна абумоўленыя канатацыі антрапанімаў, характэрныя для розных перыядаў айчыннай гісторыі; выявіць тэрытарыяльныя асаблівасці паэтонімаў народных казак і выдзеліць гісторыка-культурную інфармацыю з антрапанімаў, тапонімаў, заонімаў, агіёнімаў, геартонімаў, якія адлюстроўваюць менталітэт народа; вызначыць асноўныя заканамернасці ўжывання паэтонімаў у народных казках.

Антрапанімічная прастора зборніка А. К. Сержпутоўскага «Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў»

Лінгвакультуралагічны аналіз анамастыкону народнай казкі ўяўляе сабой устаўленне комплексу *кодаў культуры*, рэалізаваных у розных разрадах імён. Код культуры ўяўляе сабой каштоўнасную знакавую сістэму, што змяшчае інфармацыю пра свет і праяўляецца ў працэсах катэгарызаванні рэчаіснасці. Розныя фрагменты свету, сярод якіх і імёны ўласныя, становяцца асновай кодаў культуры, якія апісваюць свет з пазіцыі чалавека [6, с. 86]. Даследаванне анамастыкону чарадзейных, сацыяльна-бытавых казак, казак пра жывёл дазваляе канстатаваць, што ў ім адлюстроўваецца калектыўная моўная карціна свету і сам ён значымы як спалучэнне культурных кодаў, звязаных з духоўнай культурай народа.

Персанажны код культуры прадстаўляюць імёны Бога, святых, легендарных або міфалагізаваных гістарычных асоб, дэманічных істот, імён-характарыстык герояў казак паводле іх сацыяльнага, сямейнага, прафесійнага статусу і інш.

Свет мастацкага твора антрапаэнтрычны, таму ядро анамастыкону зборніка казак А. К. Сержпутоўскага складаюць *антрапонімы*.

Да структурных тыпаў казачнага антрапанімікону адносяцца:

а) аднакампанентныя найменні праз асабовае імя (*Іваньчык, Янка, Міхаль, Борух, Іцко, Матруна*),

б) аднакампанентныя найменні праз мянушку (*Бондар, Каваль, Каваліха, Асілак, Нехай*),

в) двухкампанентныя найменні па формуле «імя + прыдатак», «імя + прозвішча», «прыдатак + прозвішча» (*Іванька-прасцячок, Музыка-чарадзейнік, Даніло Канцавейка, пан Пятроўскі*).

Казачныя формулы наймення адлюстроўваюць гістарычны працэс станаўлення і ўскладнення сістэмы антрапанімікону. Формула іменавання асоб адпавядае сацыяльна-эканамічным умовам дзейнасці чалавека ў пэўны гістарычны перыяд. Сутнасць гэтай формулы вызначаецца не толькі нацыянальнымі, этнічнымі традыцыямі, але і эпохай – гістарычным этапам развіцця гра-

мадства і ўмовамі функцыянавання іменнай сістэмы.

У язычніцкі перыяд асноўнай адзінкай называння чалавека было імя, і гэтае імя з'яўлялася празваннем-мянушкай, якое ўтваралася ад агульных назоўнікаў. «Назвіско», «рекло», «назвішце», «прозваніе» (так называліся язычніцкія імёны-мянушкі) даваліся паводле знешнасці (*Сухой, Малюта, Бяляй, Чарнява*), характару (*Забава, Майчан, Бяссон*), роду заняткаў, сацыяльнага статусу чалавека (*Халоп, Селянін*), часу і абставінаў з'яўлення дзіцяці на свет (*Знайзден, Прыбытак, Вяшнік, Субота, Чаян, Нячай*) [7, с. 45]. Гэтыя групы онімаў прадстаўлены ў антрапанімічнай прасторы зборніка казак А. К. Сержпутоўскага.

Першую тэматычную групу складаюць язычніцкія антрапонімы, якія характарызуюць род заняткаў герояў. Гаваркія празванні гэтай групы можна назваць паэтонімамі з міфалагічным падтэкстам. Так, героямі казак «Каваль» і «Каваль Багатыр» з'яўляецца персанаж, надзелены звышстваральнай сілай, звязанай з нябесным агнём, небам. Высокі статус *Каваля* падкрэсліваецца тым, што «у яго спераду на галаве сонейко, а ззаду месячык. Зьяе сонейко, аж вочы слепіць, нельга глядзець» [8, с. 165]. Нябесны агонь здольны ажывіць мёртвую царэўну:

«От стаіць Каваль на адным мейсцы, бы ўкопаны, а сонейко з яго лба так і свеціць, так і грэе царэўну. І пачала ена памаленьку таяць да таяць, пачаў лёд больш бялець, а потым чырванець» [8, с. 173]. Дэміургічныя функцыі героя праяўляюцца ў тым, што ён булавой разбурае сцены ў палацы валадара царства мёртвых Кашчэя Бяссмертнага: *«Пачуў тое Каваль, абазліўся, сханіў булаву да й давай перыць у сцену. Як рэзануў раз-другі, дак сцена й рассыпалася, бы порхаўка»* [8, с. 173]. А ў казцы «Каваль Багатыр» цудоўным дзіцем Каваля з Каваліхай аказваецца кавалак знічкі: *«Зорка трэснула над самым селом на кускі, толькі іскры пасыпаліся на землю, й патухла. От адна іскра ўпала Кавалісе к самым нагам, от бы гарачы чырвоны каменьчык. Лежыць кале прызбы каменьчык, ясны як зорка. Спужаліся Каваль з Каваліхай, а потым, як трохі ачухаліся, дак і кажучь у вадзін голас: “Моо гэто Бог нам даў дзіця”. Узела Каваліха той камень, палажыла яго ў пелёнкі й панесла ў хату. Толькі ўздула ена агонь да*

запаліла лучыну – бачыць, ажно праўда: у пелёнках лежыць не камень, а такі гошчы хлапчук, што не можна й сказаць» [8, с. 40]. У згаданай казцы Каваль перамагае магутнага Змея – прадстаўніка свету цемры: «*Зірне Каваль Багатыр, ажно ў цемнаце вочы змея гараць, як вуголье, ухваціў гэта ён сваю сякеру да як махнуў, дак адразу сатнуў сем дубоў і голаў змею. Вярнуўса тагды ён да гасподы й давай ціхо жыць да нажываць да добра нажываць, да старэнькіх бацька з маткаю дагледаць да шанаваць*» [8, с. 42]. Другое імя персанажа акрэслівае яго фізічную сілу: «*А сіла ў яго такая, што як дасць молатам, дак аж кавадло ў землю хаваецца. І празвалі людзі кавалёваго сына Багатыром*» [8, с. 40].

Надзвычайнымі здольнасцямі надзелены **Музыка**. Настолькі прыгожай была музыка, якую ён граў, што яна ўносіла людзей да неба: «*Музыка як зайграе на сваёй дудачэ, дак адразу ўсе прыціхнуць. От ім здаецца, што якаясь слодыч уллася ім у сэрцэ, а якаясь сіла ўхваціла на плечы й нясе ўгору, к ясным зоркам, у чыстае небо*» [8, с. 31]. Сіла **Музыкі** здольная перамагчы пекла: «*От і зайграў ён да так, што ўсё пекло разлецелоса ў шчэпкі, а чэрці разбегліса па ўсему свету. От з тае пары чэрці і баяцца **Музыкі** й больш яго не чапаюць*» [8, с. 33]. На характар заняткаў казачнага героя паказвае гаваркое імя **Бортнік** – чалавек, які даглядаў Божых кузюрак-пчол. Надзелены Богам чарадзейнай сілай Бортнік перамагае Змея, вызваляе царэўну і становіцца царом: «*А па смерці цара стаў цар-стваваць у том царстве **Бортнік**. Пры ём добра было ўсім людзям, бо ён паметаў, што той самы дужэйшы, хто робіць дзеля людзей і дзеля Бога*» [8, с. 130].

Спалучэнне ласкальнай формы хрысціянскага імені з прыдаткам-характарыстыкай **Іванко-прастачок** трапна акрэслівае сутнасць персанажа – «*благенькага нехлямяжнага хлопца*», які нават вырасшы, стаўшы дарослым, глядзіць на свет дзіцячымі чыстымі вачыма. Менавіта такія людзі блізкія да спрадвечных Божых заповедзяў. Цікавай, на нашу думку, з’яўляецца выказаная ў даследаванні анамастыкону чарадзейных казак В. Гарбачовай думка, што канцэпт **дурань** у казцы апелное да рыс паводзінаў і сутнасці юродства [1, с. 75], што ўяўляе «наўмыснае старанне здавацца дур-

нем, вар’ятам... Мэтамі ўяўнага вар’яцтва абвяшчаюцца абвяржэнне мірскіх каштоўнасцяў, ўтойванне уласных цнотаў, набліжэнне да Божай дабрадаці [9]. Іменна **Іванко-прастачок**, якому тры старцы праз музыку далі надзвычайную сілу і мудрасць, аказаўся здольны адшукаць праўду на зямлі і расказаць пра гэтую праўду людзям: «*Паслухалі тое старцы, галавамі паківалі, усе ліса за інструменты да й загралі. Першы раз загралі – Іванку розум далі; другі раз загралі – у сэрцэ жаласці нагналі; трэці раз ены загралі – язык Іванку развезалі. Зніклі старцы, а Іванко-прастачок стаў ужэ не дурачок, стаў за дзело братца да й у свет збірацца*» [8, с. 160]. Сілай музыкі Іванко перамог магутных слуг Змея: «*От з тых часаў слугам Змея ні ўдзень, ні ўночы ані збла спакою, бо беды ены сабе чакаюць, бы вол доўбні. Дудка свішчэ, дудка грае, пошчак па свету гуляе, людзей навучае. Его ні злавіць, ні з гармат не забіць. Ён волно па свету гуляе, ніякіх загародак не знае; хаць сам без цела, да вялікую сілу мае. Грае, грае, а як прыдзе час, дак усіх ён параўняе. От ты, дудка мая, весялушка мая!*» [8, с. 160].

На месца жыхарства – Палессе – паказвае гаваркое празванне персанажа казкі «Паляшук і чорт». Хітры, знаходлівы **Паляшук** падпарадкаваў сабе нячысціка, прымусіў яго дапамагаць у гаспадарцы і ўрэшце выгнаў у балота. Пасля перамогі **Палешука** «*ўсё менш да менш чарцей у балоце, а палешукі множатца да селятца па ўсём Палессі*» [8, с. 182].

Пасля прыняцця хрысціянства на Беларусі з’яўляюцца іншамоўныя ўласныя асабовыя імёны, якія прыйшлі да славян з грэчаскай, лацінскай і старажытнаўрэйскай моваў разам з календарамі агіёнімаў (імёнаў святых).

Клас каляндарных уласных асабовых імён, найбольш выразна прадстаўлены ў даследаваных казках, здольны акумуляваць у сабе багаты нацыянальна-культурны кантэнтны патэнцыял. Найперш гэта выражаецца праз выбар рэальных антрапонімаў для найменняў персанажаў. Сярод іх вылучаюць агульнанародныя ўласныя імёны з нацыянальнага анамастыкону.

Прыкметна выдзяляюцца фанетычна і марфалагічна адаптаваныя на беларускай глебе размоўна-бытавыя формы імён: **Грышко, Янко, Салімон, Іванчык, Абрумка,**

Алѣкса, Паўлюк, Семко, Міхаль, Матруна, Ахрэм. Гэтыя онімы выразна вылучаюць носьбітаў беларускай культуры, таму канатацыя такіх антрапонімаў звязана з нацыянальнай спецыфікай.

У кантэксте народных казак выразнікамі канатацыі нацыянальна-культурнай спецыфікі з’яўляюцца і этыкетныя формулы звароту: «*Падбег гэто хлапчук к суседу пад акно, патарабаніў у абалонку да й кажэ: “Дзядзько Мікіта, о, дзядзько Мікіта, паглядзі-тко-бо, штось у тваём хлеме вельмі моцно стукае»* [8, с. 78]. Апелятыў дзядзька-паказчык паважлівых адносінаў да старэйшага шанаванага чалавека. У названых паэтонімах фіксуюцца правілы моўных паводзінаў прадстаўнікоў беларускага этнасу.

Паэтонімам з канатацыяй нацыянальна-культурнай спецыфікі проціпастаўлены паэтонімы з антрапанімічнай канатацыяй іншамоўнасці, што «суправаджае імёны, якія належаць другой антрапанімічнай сістэме» [10, с. 30]. Гэты тып антрапанімічнай канатацыі вылучаны намі ў наступных асабовых імёнах: *Лейзар, Абрам, Шлёма, Іцко, Борух*. Носьбітамі гэтых паэтонімаў выступаюць прадстаўнікі яўрэйскай нацыянальнасці, якія здаўна жылі на Палесці: «*От як трохі шоршні ўтаймаваліса, самы разумны жыд Борух і кажэ: “Я вазмуса за адзёр, а ты, Шлёма, берыса за мене, Іцко, дзержыса за Шлёму, а Сроль – за Іцка, тагды Хаім да землі дастане”. Пабраліса жыды адзін за другогор, але Борух як адарветца – от усе й паляцелі на землю»* [8, с. 75].

У кантэксте казак са зборніка Сержпутоўскага знаходзім шэраг уласных асабовых імён, што выступаюць носьбітамі канатацыі дыялектнасці. Гэтыя антрапонімы нясуць інфармацыю пра тэрытарыяльную лакалізаванасць рэфэрэнта. Так, у казках вылучаюцца формы імён, якія адлюстроўваюць рысы нацыянальна-дыялектнай мовы: оканне (*Янко, Семко, Іванко*), замену [ф] на [п] (*Нічытар*) і інш. У творах сустракаем клічныя формы антрапонімаў, якія шырока выкарыстоўваюцца ў палескіх гаворках, напрыклад: «*Прыходзіць туды, ажно там седзіць за сталом калдун-знахор; седзіць, люлька пакурвае, чакае, пакуль хто паўкварты паставіць. “Што, – каа калдун-знахор, – няшчасце, Сцяпане?”* [8, с. 77]. Для перадачы жывой атмасферы беларус-

кай вёскі клічныя формы антрапонімаў ужываюцца ў дыялогах персанажаў.

Выразным прагматычным зместам валодаюць уласныя асабовыя імёны, у якіх выражаны канатацыі эмацыянальнасці, ацэначнасці, экспрэсіўнасці з дапамогай фармальных паказчыкаў: экспрэсіўна-ацэначных суфіксаў -к- (*Семко, Янко, Абрумка, Грышка*), -чык- (*Іванчык*); -юк (*Паўлюк*) і інш. Насычаныя канататывымі значэннямі антрапонімы народных казак выражаюць шырокую гаму эмоцый і ацэнак: ласку, любоў, грэбаванне, фамільярнасць і інш. Сітуацыя зносінаў, правілы паводзінаў, закладзеныя у беларускім грамадстве, – гэта своеасаблівы фон для рэалізацыі прагматычнага патэнцыялу антрапанімічнах адзінак і ў жывым маўленні, і ў фальклорным кантэксте: «*Жывуць Семко з Матрунаю да Бога хваляць»* [8, с. 91]; «*Што ні рабіў Янко, нічога не зробіць, гроша не нажыве, бо ландар то лішнюю кватэрку залічыць, то за новыя, але гнілыя аборы здзерэ два золтых»* [8, с. 72]; «*Спалохаласа жыдоўка, думае, што можэ Абрумка памешаўса»* [8, с. 79]; «*“Схадзі ты, Семко, да споведзі”, – кажэ жонка»* [8, с. 51].

Прыведзеныя прыклады паэтонімаў пацвярджаюць цесную сувязь эмацыянальнага, ацэначнага і экспрэсіўнага кампанентаў у антрапанімічных адзінках, якія здольны дапаўняць адзін аднаго. Станоўчае ці адмоўнае стаўленне чытача да героя твора можа складвацца на аснове выбару формы наймення персанажа.

У ліку антрапонімаў народных казак вылучаюцца імёны рэальных гістарычных асоб. Сродкам стварэння атмасферы даўніны з’яўляецца імя расійскага цара, героя казкі «Петро Велікі». Казачнік апавядае, што пасля смерці старога цара «*пашла такая разваруха, што нікому жыцця нема»* [8, с. 146]. Але нарадзіўся ў царыцы, якая схавалася ў добрага чалавека, *Пятро Велікі*, якому «*такарыліса ўсе князі да каралі»* [8, с. 147].

У казках, запісаных А. К. Сержпутоўскім, сустракаюцца асобныя інтэртэкстуальныя паэтонімы, якія перанесены ў творы з іншага мастацкага дыскурсу – Святога Письма. Так, вялікі прарок Салімон «*знаў усё, што робіцца на небе і ў землі, знаў, зачым і дзеля чаго ўсё на свеце так, як е»* [8, с. 93]. Мудры *Салімон* урэшце высвет-

ліў «нашто Бог сатварыў павука, гада і скочку, дагадаўса, што ён і мудры Салімон, а Боскае моцы не знае. Дагадаўса, што ўсё на свеце патрэбна, бо свет не можэ стаць, калі б не было й таго, што нам здаецца ліхім. Праўду кажучь, што без ліха нема й добра» [8, с. 94].

Выразнікамі канатацыі сацыяльнасці з’яўляюцца прозвішчы-паэтонімы. У мінулым паказчыкам прыналежнасці асобы да шляхты з’яўляліся прозвішчы з суфіксамі -ск-, -оўск-, -еўск- і інш. Выразнікам прыналежнасці героя казкі «Дваранін» да шляхецкага саслоўя з’яўляецца таксама апелятыў-прыдатак пан. Праўда, зусім не высакародным дваранінам быў ганарлівы шляхціц, які «сам не меў ні двара, ні падданных, а так сабе валачыўся ад аднаго пана да другога» [8, с. 148]. У казцы бязлітасна высьмейваецца шляхціц: «бы сабака на дварэ жыву да на людзей брахаў, батцэ б свае дабро аберагаў» [8, с. 148]. У касцёле на калянях шляхціц выпрошвае ў Езуса «300 рублёў і ніводным рублёў мени» [8, с. 148]. Калі ж ксёндз-жартаўнік апусціў на нітцы 299 рублёў, шляхціц імгененна схпіў грошы.

У адказ на абразлівае празванне «кеп» (дурань), думаючы, што абражае яго Езус, шляхціц ганарліва адказвае: «Цо, цо? Я кеп? З ласкі боской естэм пан **Петроўскі**, радавіты шляхціц да патопу да прытым і двожанін гэральдэма ўтвердзены, а ты з жыдкоў» [8, с. 149]. У завяршэнні казкі аўтар – Раман Стайковы – іранічна заўважае: «Дак от які быў ганаровы дваранін пан **Петроўскі**» [8, с. 149].

У казках можна сустрэць і парадыйныя імёны, якія прысвойваюцца персанажам з мэтай камічнай ці сатырычнай іх абмалёўкі. «Экспрэсіўна-стылістычная прырода такіх імён заключаецца ў камічным гукавым абліччы, наўмысна кплівым ці зняважлівым скажэнні сапраўднага імені» [3, с. 68]. У казцы «Іванко-прастачок» парадзіруюцца панскія (шляхецкія) прозвішчы на -скі, у кантэксце твора актуалізуецца ўнутраная форма прозвішчаў, што выяўляе «звярынае» аблічча паноў. Казачнік апавядае пра бязлітаснага Змея, якому служылі паны: «Нема ў іх літасці – з жывого шкуру дзеруць. І пачалі ены лічыць людзей гарэй гаўяда, пачалі саромецца, што самі ены людзі, пачалі выдумоўваць сабе ўсялякіе назвіска. Хто назваў себе змеям, хто воўкам або

медзведзям ці другім зверам, хто арлом, **коршакам** ці другою птушкаю, хто якім кольвек дзеравам, і гэ ены ўсе далі сабе назвіска. Толькі людзей называюць ены проста людзьмі, батцэ гэта самае гарэйшае імя. Дак от скуль узеліса паны **Свіньскіе**, **Ваўкі** й другіе» [8, с. 158]. Паранамазійны каламбур (наўмыснае сэнсавое збліжэнне прозвішчаў і агульных назоваў – найменняў звяроў) ператварае фальклорныя паэтонімы у трапныя характарыстыкі «нялюдскай» сутнасці паноў-эксплуататараў.

Выразнікамі канатацыі ацэнчнасці з’яўляюцца мянушкі. Сродак характарыстыкі героя казкі «**Нехай**» – мянушка-дэлакутыў, у аснове якой найбольш паўтаральнае ў маўленні селяніна-гультая слова. Мянуска выражае адмоўную ацэнку дрэннага гаспадара: «Алёкса быў вельмі недбалы, гультаеваты мужык. Суседзі кажучь ему: «Алёкса, што ты не залапіш дзіркі ў страсе? Бачыш – хата цечэ!». А Алёкса смочэ сабе лольку да йкажэ: “**Нехай** цечэ”. Ці кажучь: “Алёкса, бачыш – свіне лязь у вагарод”. – “**Нехай** лязь”. – кажэ Алёкса» [8, с. 55].

Канатацыяй нацыянальна-культурнай спецыфікі характарызуецца **генесіянімічныя мянушкі**, у прыватнасці **андронімы** – празванні жонкі, утвораныя ад мянушкі мужа. Так, паэтонімам-празваннем дзейнай асобы казкі «Каваль Багатыр» з’яўляецца **Каваліха**.

«Фонавыя» онімы ў зборніку «Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў» А. К. Сержпутоўскага

Рэпрэзентанты персанажнага і духоўнага кодаў культуры – найменні дэманічных істот. Імёны ўласныя міфалагічных персанажаў **Пошасць** і **Паморак** адлюстроўваюць устойлівыя элементы этнакультурнай інфармацыі, звязаныя з уяўленнямі аб дэманалагічнай прыродзе многіх з’яў. Так, у адной з казак згадваюцца найменні істот, што ўвасабляюць хваробы: «**Бачаць ены, аж за ракою падышлі к берагу якіясь дзве вельмі страшныя бабы. Косы ў іх расплецены, твар цёмны, бы земля, толькі вочы блішчаць. Падышлі ены к рацэ й просяць дзецюкоў, каб перавезлі іх на другі бераг. Дагадаліса дзецюкі, што гэта не бабы, а **Пошасць** на людзей і **Паморак** на гаўядо» [8, с. 58]. **Пошасць** і **Паморак** – дэмана-**

лагічныя постаці павальнай смерці, што ахоплівае людзей і жывёлу. У казках персаніфікаваны ў антрапаморфных вобразах.

Набыўшы чалавечае аблічча, усяляк імкнуліся пранікнуць у паселішчы з дапамогай іх жыхароў. Калі ж кемлівы чалавек здагадаўся, з кім ён мае справу, то падманным шляхам пазбаўляўся ад **Пошасці і Паморка**. У казцы «Ліхая доля» прадстаўлена адно з вельмі старых уяўленняў-персаніфікацый, што міфалагічным спосабам тлумачыць прадвызначанасць чалавечага лёсу, шчаслівыя і нешчаслівыя яго вырашэнні.

Доля ў казцы прадстаўляецца амбівалентнай – добрай і благой. Шчаслівая **Доля** – у старэйшага брата: «*За што старшы ні вазьметца, усё ему йметца*» [8, с. 120]. Нешчаслівая **Доля** – у малодшага: «*А малодшы што ні робіць, як ні б’етца, а яму нічога не даецца*» [8, с. 120]. Малодшаму ўдалося пабачыць сваю **Долю** – «*дзяўчыну, якая лынды б’е на мягкуй траўцы да хістаецца на гольцы*» [8, с. 121]. І толькі пасля таго, як селянін узяў **Долю** ў свае рукі – правучыў-пакараў кіем – яна стала спрыяць яму: з’явіліся грошы, гаспадарка пабагацела. Цікавая выснова казкі: «*На свеце толькі той шчасце мае, каму Доля спрыяе, або хто сваю Долю да ў руках трымае. Бо без ушчунку й ад Доля няма ратунку*» [8, с. 121].

Гераіняй казкі «Каваль» з’яўляецца **Баба-Яга** – фантастычная істота з антрапаморфнымі рысамі, надзеленая вялікай чарадзейнай сілай. Вобраз Бабы-Ягі звязаны з паняццямі нараджэння і смерці. **Баба-Яга** лёгка пераходзіць у «той» свет, пераносячы туды царэўну: «*Сплела царэўна Вянок, надзела на голаў да й хацела іці ў палацы; толькі ось адкуль ні вазміса Баба Яга – касцяная нага на ступе едзе, таўкачом паганяе да памялом след заметае. Пад’ехала яна к царэўне, сханіла яе ў ступу да й памчала неведэмо куды*» [8, с. 167]. У даследаванні В. Гарбачовай адзначана, што карань **яга** і роднасныя яму праецыруюцца ў значэннях «вузкі», «цесны», «душыць, давіць, мучыць», увасабляе персаніфікаванае ўдушша, кашмар [1, с. 84]. Баба-Яга губіць царэўну: «*Па немалум часе вернулэса мышка вельмі смутная дай кажэ, што Баба Яга замарозіла царэўну*» [8, с. 160]. Змярцвяе Баба Яга і царэвіча, і асілкаў: «*Кінуўса Каваль туды аж бачыць: лежыць тут царэвіч, бы пласт. Баба Яга абернула яго ў камень. Ле-*

жыць царэвіч, бы жывы, а кале яго поруч у рад лежаць адзінаццаць яго дзецюкоў, удалых багатыроў. Усе яны бы зроблены з каменя. Агледзяў Каваль, памацаў гэтых каменных людзей да й пашоў к царэўне. От уходзіць ён у тые ледзеныя палацы, аж там усе з лёду, а моо гэто толькі ўсе перевернулэсо ў лёд. От стаяць ледзяныя дзераўлякі; яны абіневелі, батцэ ў велікі мароз»

[8, с. 160]. Нельга не пагадзіцца з В. Гарбачовай, якая разглядае фальклорны паэтонім **Баба Яга** як полісемантычны міфаканцэпт, разгалінаваная структура якога прадстаўляе сабой схаваны мікратэкст, што адлюстроўвае міфалагічны комплекс *Продак – Смерць* [1, с. 85].

Дзейная асоба казкі «Каваль» – **Каишчэй**, вядун-варажбіт, для якога **Баба Яга** выкрадае красуню-дзяўчыну і хавае яе ў царстве смерці. На тым свеце праз **Каишчэя** апынаюцца царэвіч і асілка: «*Расказаў ён, што Баба Яга завезла царэўну к Каишчэю Бессметнаму. Той запёр і трымае яе ў каменных палацах пад дванаццацю замкамі. Кінуўса туды царэвіч з сваімі малайцамі, а Каишчэй Бессмертны як дыхнуў, дак яны ўсе дванаццаць і сталі каменем*» [8, с. 160]. Імя **Каишчэй** прынята асацыяваць са смерцю. Галоўная іпастась **Каишчэя** – «той, хо мае адносіны да касцей». Пры такой інтэрпрэтацыі **Каишчэй** – пасярэднік паміж жывымі і мёртвымі [1, с. 86].

Тапанімічная прастора народнай казкі падзяляецца на культурную і міфалагічную. Культурная прастора – гэта тая частка, дзе жыве герой, дзе ён нарадзіўся і куды накіроўваецца. З культурнай прасторай звязаны наступныя тапанімічныя адзінкі, адзначаныя ў казках, запісаных А. К. Сержпутоўскім: «*Набраў пан з села хлопцаў і ааду іх у Аршаву, а мо й за граніцу вучыць каго на шаўца, каго на каруца альбо рымара, каго на стальмаха, каго на кавалю*» [8, с. 66]; «*У глухом Палесі, за балотам, за такою тхланью, што адтуль і свету Божаго не відно, было сельцэ. У том сельцэ была цэрква, старэнькая, закрывіўшаяся*» [8, с. 79]; «*Прапаў гаспадар. Загналі яго гдзесь на Капказ, ці што*» [8, с. 82]; «*От звезалі старасту й павелі судзіць, а потым яго кудысь саслалі, моо ў Сібер*» [8, с. 83]. Шэраг тапонімаў ужыты ў дыялектнай форме: **Сібер, Аршава, Капказ**.

Міфалагічная прастора прадстаўлена найменшымі ландшафту, у якім жыве герой (*лес, балота*), а таксама рознымі мадыфікацыямі свету мёртвых. Намінацыя лес у кантэксте чарадзейнай казкі мае асаблівы сакральны сэнс. *Лес* – гэта месца здзяйснення цудаў, памежная прастора паміж царствам жывых і мёртвых. У беларускай традыцыйнай культуры лес уяўляецца як добрая ці суаднесена са «сваім» светам прастора. Жыхары лесу – татэмныя продкі-апекуны чалавека – мядзведзіца і медзведзянты (героі казкі «Каваль») ратуюць жыццё жанчыне, дапамагаюць выгадаваць хлопца і перавозяць іх у родную вёску. Сакральным элементам ландшафтнага коду культуры з’яўляецца балота, якое асацыюецца з ідэяй хаосу, дэструкцыі, надзяляецца адмоўнай семантыкай. *Балота* – месца бытавання розных нячысцікаў [11, с. 41]. У казцы «Палляшук і чорт» балота – месца жыхарства нячыстай сілы.

Мадыфікацыямі свету нябожчыкаў з’яўляюцца *падземнае царства і гара*. Менавіта пад зямлёй Каваль знаходзіць царэўну і царэвіча, якіх замарозіла Баба Яга, ажыўляе іх. *Гара* ў народнай касмаганіі – локус, вертыкаль, якая яднае неба і зямлю. *Гара* – варыянт сусветнага дрэва – звязана з сусветнай воссю, верхам і нізам. Так, чарадзейная памочніца Каваля пчолка «ўзнесла яго на высачэнную гару, спуцілася на землю да й паказвае на крыніцу. Зірне Каваль, аж з гары з-пад каменя жывая вада от так і свішчэ ўверх, бы з дудкі. Набраў Каваль у пляшачку тае вады, напіўса сам і мышку напіў» [8, с. 83]. Жывая вада, здабытая на гары, дапамагае ажывіць у падземным царстве царэўну і царэвіча.

Заонімы казак пра жывёл становяцца рэпрэзэнтантамі *жывёльнага кода* культуры. Жывёлы абазначаны ў прааналізаваных казках праз агульныя назойнікі, але, улічваючы сэнсавую і ідэйную значнасць такіх абазначэнняў у мастацкай парадыгме казкі, іх правамерна адносіць да ліку *паэтонімаў*. Вобразы жывёл – заступнікаў і памочнікаў герояў казкі – захоўваюць архаічныя сувязі з найстаражытнейшымі татэмістычнымі персанажамі першапачатковых родаплемянных міфаў. Так, чарадзейным памочнікам героя казкі «Каваль» з’яўляецца *мышка*: яна дапамагае знайсці жывую ваду, ажывіць Кавалёву кабылку, трапіць у Каш-

чэва царства і ажывіць мёртвую царэўну. З *мышшу* ў беларусаў звязана цэлая сістэма ўяўленняў і вераванняў. Існуе павер’е, што ў вобразе *мышы* прыходзяць душы памерлых. Як апекуна і дарадцу (якімі і ёсць продкі) малююць *мышы* чарадзейныя казкі [12, с. 332]. Вобраз герані казкі «Каваль» (*Мыш* спрыяе асілку Кавалю ў барацьбе з Кашчэем і Бабай Ягой) адпавядае народным традыцыям.

У вобразах *мядзведзяў* у казцы «Каваль» – водгалас уяўленняў пра продкатэма, заступніка, абаронцу. Маладзіца ратуе медзведзянт ад шуляка: «*Убачыла тое маладзіца, шкода ёй малых дзетак, схавала ена ламачыну да як сперазала таго шуляка, дак ён і ногі выпруціў. Тым часам падбегае мядзведзіца. Убачыла ена, што жанчына абратавала медзведзянт і дзякуе ёй: прыпадае к нагам, да ліжа іх, а слёзы з ачоў так і цekuць*» [8, с. 161]. Мядзведзіца ратуе жанчыну і яе маленькага сына ад галоднай смерці. Хлопчык гадуецца з медзведзянтамі, мядзведжая сям’я вывозіць жанчыну і хлопчыка ў родную вёску. Уяўленні пра *мядзведзя* як продка-татэма прадстаўлены ў казцы «Мядзведзь»: «*Мядзведзь перш быў такі ж самы мужык, як і ўсе мы, гарапанікі*» [8, с. 88]. Паводле казачнага сюжэта, у *мядзведзя* ператвораны мужык-гультай, які краў мёд з борцяў калдуна і за тое быў пакараны: «*Ну, з гэстае пары й ты, й твае дзеці, й усе твае котло будзеце толькі пчолдраць*». І абярнуў калдун таго чалавека ў медзведзя. Так от адкуль узяўса медзведзь» [8, с. 89].

Чароўным памочнікам Каваля з’яўляецца *пчолка* – Божая кузурка, ад якой карысць людзям. У міфапаэтычнай мадэлі свету *пчала* стасуецца з сярэдзінай Сусветнага Дрэва. Каваль ратуе пчолку ад павука і атрымлівае за гэта надзвычайную ўзнагароду: «*За тое, што ты мене выратаваў з беды, хадзем, я пакажу табе крыніцу з жывою вадою... От узнесла пчолка Каваля на высачэнную гару, спуцілася на землю да й паказвае на крыніцу. Зірне Каваль, аж з гары з-пад каменя жывая вада от так і свішчэ ўверх, бы з дудкі. Набраў Каваль у пляшачку тае вады, напіўса сам і мышку напіў*» [8, с. 166].

Калі характар прасторавых абазначэнняў і ўжыванне заонімаў і найменняў дэманічных істот дазваляюць выдзеліць языч-

ніцкі локус (язычніцкую парадыгму), то выкарыстанне імён уласных, звязаных з біблейскім дыскурсам (агіёнімаў, геартонімаў, тэонімаў), прадстаўляе хрысціянскую парадыгму матываў і вобразаў у іменаслове народнай казкі.

Духоўны код культуры з’яўляецца адным з базавых кодаў беларускай культуры. Паэтонімы народнай казкі – носьбіты пэўнай сістэмы ведаў, светапоглядных ідэй, уласцівых культурна-гістарычнаму адзінству. Духоўны код у анамастыконе народнай казкі прадстаўлены **агіёнімамі** (імянамі святых) і **геартонімамі** (назвамі царкоўных свят), якія нагадваюць пра каштоўнасці, эталоны паводзінаў, уласцівыя хрысціянскай культуры. Так, у казцы «Стралцы» малады стралец Семко, каб атрымаць дар трапляць у любую цэль, паслухаў параду старога паляўнічага стрэліць у прычасце, ушчымленае ў асіну (нячыстае дрэва паводле хрысціянскіх уяўленняў). Але чуллівая душа хлопца не дазволіла стрэліць у Хрыста: «Гудзе, стогне лес. І здаецца Семку, што ўвесь свет плачэ. Мотаіно Семку на сэрцу, мотаіно і страіно. Выбраў ён скарэй, як учыў стары стралец, крывую асіну, уіччаміў у сук прычасце, адышоўса, злажыўса й давай цэліцца. Злажыўса, хацеў выстрэліць у прычасце, але бачыць, што там хрэст, а на ём **Хрыстос**, да так жаласліва глядзіць на яго, што ў Семкі й рукі апусціліса. Не можэ стрэляць у **Хрыста**. Кінуў ён стрэлбу, перахрыціўса да давай Бог ногі. Весело шуміць лес, от як песні спевае. Закаўса з тае пары Семко й у рукі браць стрэлбу» [8, с. 51].

Імяны святых ужыты ў казцы «**Ілья і Петро**». Праўда, прадстаюць святыя ў творы як паны, што не могуць паразумецца праз пыху, фанабэрыю: «*Даўно тое было, як ешчэ сам Бог на землі хадзіў. Адаў Бог увесь свет **Ільі і Пятру**. Але, ведамо, гдзе два паны, там ніколі ладу няма. Адзін насылае дождж, а другі – пагоду. Плачуць хмуры, не ведаюць, што рабіць, каго слухаць*» [8, с. 43]. А ў казцы «Завісны багатыр» **Святы Пятро**, што вандраваў па свеце і бачыў, як жывуць людзі, падарыў беднаму брату багацце. **Святы Ілья**, які ў свядомасці палешукоў часта атаясамліваўся з богам маланкі, знішчае нячысцікаў, што жылі ў палескіх балотах: «*Тым часам **Ілья** кожнае лецячко б’е іх [нячысцікаў] ды нішчыць*»

[8, с. 182]. У казках нярэдка ўжываецца тэонім **Бог** – выразнік светапогляду палешукоў-вернікаў: «*Жывуць людзі да **Бога** хваліць*» [8, с. 53]; «*Праўду кажучь: калі **Бог** не дась, та людзі не памогуць*» [8, с. 36]. Гераній казкі «Поп і пустэльнік» становіцца **Божая Маці**, якая папярэджвае палешукоў пра надыход бяды: «*Седзіць на камені вельмі гожа маладзіца. Ена трымае сноп буйнаго жыта да так плачэ, што аж заліваецца. Маладзіца папытала, чаго ена плачэ, а тая й кажэ: “Як жэ мне не плакаць, калі я ведаю, што будзе велікі ўраджай, але не будзе каму яго спажываць”. Дагадаліся людзі, што гэто была **Божая Маці**» [8, с. 113].*

Выразнікамі **духоўнага кода** хрысціянскай культуры з’яўляюцца **геартонімы** – найменні свят, якія пазначаюць час разгортвання дзеяння казак: «*Выбраў сабе самую гожую дзеўку, а на вешняго **Міколу** ены й пабраліса*» [8, с. 91]; «*Было гэто перад **Благавешчаннем***» [8, с. 51]; «*Ужэ й у **Петроўку** апрнетца ў кажущика, сядзіць на прызбе да на сонейку грэецца*» [8, с. 52]; «*От гэтак весною, кале **Міколы** паехаў пан аглядаць той маёнтак да й астаўса там на ўсё лето*» [8, с. 98]. Азначальнікам язычніцкай культуры з’яўляецца найменне свята **Купалле**, падчас якога разгортваюцца надзвычайныя падзеі казкі «**Нашоў грошы**»: «*Усе людзі кажучь, што на **Купало** ўночы цвіце папераць, і хто найдзе той цвет, той можэ з ім пайці і ўзяць заклітые грошы. От на **Купало** згаварыліса дзецюкі йці ў лес, шукаць цвету папераці*» [8, с. 63].

Паэтонімы казак зборніка А. К. Сержпутоўскага канцэнтруюць у сваім энцыклапедычным значэнні разнастайныя сэнсавыя адценні і асацыяцыі. Феномен казачных онімаў можа быць раскрыты пераважна на міждысцыплінарнай аснове. Напаўненне абранага або наўмысна створанага для намінацыі дэнатата казкі імя асаблівым сэнсам нярэдка абумоўлена не толькі кантэкстам аднаго мастацкага твора, але і больш шырокім культурна-гістарычным і міфалагічным кантэкстам.

Заклучэнне

Аналіз анамастыкону зборніка Сержпутоўскага паказаў, што іменаслоў народных казак уяўляе сабой асаблівым чынам арганізаваны мікратэкст, які адлюстроўвае менталітэт народа, яго культурна-гістарыч-

ныя і міфалагічныя карані. Унутраная форма язычніцкіх і хрысціянскіх імён, прозвішчаў і мянушак утрымлівае сістэму асацыяцый, што існуюць у калектыўнай свядомасці прадстаўнікоў беларускай лінгвакультуры розных перыядаў гісторыі. Разнастайнасць канататыўных адценняў імёнаў персанажаў народных казак выяўляецца як у мове, так і ў маўленні, у якім эксплікаваны багаты прагматычны патэнцыял фальклорных антрапонімаў, іх культурна-гістарычная і сацыяльная інфармацыя. Тапонімы, гертонімы, міфонімы, заонімы, агіённымы народных казак уяўляюць сабой асаблівым чынам арганізаваныя мікратэксты, якія змя-

шчаюць як уласна моўную, так і культурна-гістарычную, ідэалагічную, міфалагічную і сацыяльную інфармацыю. Аналіз аномастычнай прасторы народных казак спрыяе фарміраванню культуралагічных уяўленняў пра асаблівасці беларускага менталітэту.

Матэрыялы даследавання могуць быць выкарыстаны ў практыцы ўніверсітэцкага выкладання сучаснай беларускай мовы, у прыватнасці пры вывучэнні лексікі, словаўтварэння і стылістыкі. Выкарыстанне вынікаў працы будзе мэтазгодным на факультатывах, занятках гуркоў па беларускай мове і літаратуры, падчас правядзення філалагічных конкурсаў і алімпіяд у школе.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Горбачёва, О. Н. Ономастическое пространство русских народных и авторских сказок : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О. Г. Горбачёва. – М., 2008. – 148 л.
2. Рогалев, А. Ф. Ономастика художественных произведений : пособие / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Изд-во ГГУ, 2003. – 194 с.
3. Рогалев, А. Ф. Имя и образ. Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.
4. Дьякова, Т. В. Жанрообразующие свойства поэтонимов (на материале английской и русской авторской сказки) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Т. В. Дьякова. – М., 2006. – 140 л.
5. Хрышчановіч, Л. «Па імені і жыццё»: антрапанімічная прастора беларускай народнай казкі / Л. Хрышчановіч // Роднае слова. – 1999. – № 5–6. – С. 131–139.
6. Белорусское Поозерье: культура, ономастика, социум : монография / А. М. Мезенко [и др.] ; под науч. ред. А. М. Мезенко. – Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2017. – 180 с.
7. Суперанская, А. В. О русских именах / А. В. Суперанская, А. В. Сулова. – Л. : Лениздат, 1985. – 222 с.
8. Сержпутовский, А. К. Сказки и рассказы белорусов-полешуков / А. К. Сержпутовский. – Минск : Университетское, 1999. – 191 с.
9. Юродство [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. – Дата доступа: 12.02.2021.
10. Зубкова, Л. И. Русское имя II половины XX века в лингвокультурологическом аспекте : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / Л. И. Зубкова ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2009. – 40 с.
11. Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка ; навук. рэд.: Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.
12. Беларуская міфалогія : энцыкл. слоўн. / З. Санько [і інш.]. – 2-е выд., дап. – Мінск : Беларусь, 2006. – 599 с.

REFERENCES

1. Gorbachiova, O. N. Onomastichieskoje prostranstvo russkikh narodnykh i avtorskikh skazok : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / O. G. Gorbachiova. – M., 2008. – 148 l.
2. Rogaliev, A. F. Onomastika khudozhestviennykh proizvedenij : posobije / A. F. Rogaliev. – Gomiell' : Izd-vo GGU, 2003. – 194 s.
3. Rogaliev, A. F. Imia i obraz. Khudozhestviennaja funkcija imion sobstviennykh v literaturnykh proizvedenijakh i skazkakh / A. F. Rogaliev. – Gomiell' : Bark, 2007. – 224 s.

4. D'jakova, T. V. Zhanroobrazujushchije svojstva poetonimov (na materialie anglijskoj i ruskoj avtorskoj skazki) : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / T. V. D'jakova. – M., 2006. – 140 l.
5. Hryshchanovich, L. «Pa imieni i zhyccio»: antrapanimichnaja prastora bielaruskaj narodnaj kazki / L. Hryshchanovich // Rodnaje slova. – 1999. – № 5–6. – S. 131–139.
6. Bielorussskoe Pooziorje: kul'tura, onomastika, socium : monografija / A. M. Miezienko [i dr.] ; pod nauch. ried. A. M. Miezienko. – Vitiebsk : VGU im. P. M. Masherova, 2017. – 180 s.
7. Supieranskaja, A. V. O russkih imionah / A. V. Supieranskaja, A. V. Suslova. – L. : Lienizdat, 1985. – 222 s.
8. Sierzhputovskij, A. K. Skazki i rasskazy bielorusov-polieshukov / A. K. Sierzhputovskij. – Minsk : Univiersitietskoje, 1999. – 191 s.
9. Yurodstvo [Elektronnyj resurs] // Vikipediya. – Rezhim dostupa: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. – Data dostupa: 12.02.2021.
10. Zubkova, L. I. Russkoje imia II poloviny XX vieka v lingvokul'turologichieskom aspikte : avtorief. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.02 / L. I. Zubkova ; Voroniez. gos. un-t. –Voroniezh, 2009. – 40 s.
11. Mifalohija bielarusau : encykl. sloun. / sklad. I. Klimkovich, V. Autushka ; navuk. red.: T. Valodzina, S. San'ko. – Minsk : Bielarus', 2011. – 607 s.
12. Bielaruskaja mifalohija : encykl. sloun. / Z. San'ko [i insh.]. – 2-je vyd., dap. – Minsk : Bielarus', 2006. – 599 s.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 26.02.2021

